

poezija kao diktat bića

mirko zurovac

Svojim tumačenjem jezika Hajdeger je dao riječ riječima koježe da nam još govore o svemu što je veliko i izvorno u ljudskom svijetu. Prema njegovom tumačenju, sama riječ je *poiesis* kao pro-iz-vođenje bivstvujućeg iz skrivenosti u otkrivenost njegovog bića. Zato poezija, kao umjetnost riječi, ima izuzetan položaj u cjelini umjetnosti. Pri tom ne treba zaboraviti da poetska riječ ima veću snagu od obične riječi, jer se stalno otima monotoniji koja je odavno zahvatila i ovladala riječima običnog govora. Poetska riječ izražava najprisutniji odnos prema biću i njegovom otvaranju. U tom smislu Hajdeger brani njenu metafizičku značenje protiv tumačenja nekih filologa: on promišlja jezik kao ljudsko iskustvo svijeta i ponovo stavlja na probu staru postavku prema kojoj je pjesništvo prajezik ljudskog roda.¹ Pjesničke riječi postaju neka vrsta probe za ono što je istinito, time što pjesma u riječima, koje su na izgled ovještale i otrcane, budi u nama ideju neke dublje životne tajne koja se ne može više prepoznati u bujici riječi svakodnevnog govora.

Poezija je imenovanje bića riječima: ona je umjetnost riječi i njena suština proističe iz suštine jezika kao prvobitnog govora koji za nas misli i pjesnikuje. Zato pjesma nosi sa sobom jedan preontološki dokument. Ona ne oponaša ništa, već otkriva način bivstvovanja bivstvujućeg. U tom smislu, Hajdeger priznaje poeziji veliku spoznajnu vrijednost: on smatra da poezija zahvata biće u njegovim zemaljskim oblicima i da tako dovodi do riječi njegovu otvorenost i njegovu istinu. Kao otkrivanje bića bivstvujućeg, poezija je zasnavanje istine (die Stiftung der Wahreit) u trostrukom smislu riječi: kao darivanje (das Schenken), kao utemeljivanje (das Gründen) i kao započinjanje (das Anfangen).

Čovjek participira u biću kroz umjetničko djelo koje zasniva bitnu istinu. Umjetničko djelo je nešto toliko novo da nas ono potpuno odvaja od svega što obično susrećemo u svakodnevnom životu. Izvorni poetski izraz izbjiga spontano i omogućuje objavljuvanje istine koja će biti u izvoru drugih izraza. Zahvaljujući njegovoj izvornosti, jedna istina će biti »kazana«, to jest postavljena u realno, stavljena na raspolažanje svima, kao polazište za nove izražajne aspekte, kao priprema za svoje vlastito nadilaganje prema još većem isticanju svoje vlastitosti. Tako postajanje istine nema svoj izvor u svakidašnjoj realnosti, koja je izgubila mogućnost da preprimi i objavi istinu. Zato postavljanje-istine-u-djelu ima karakter darivanja: stvaralački čin daruje jednu istinu koja se ne može naći u svjetu običnog i svakodnevnog. Ova istina se sastoji u otvorenosti zemlje iz koje stvaralač crpi sve svoje stvaralačke mogućnosti. U tom smislu, Hajdeger će doslovno reći: »Svako stvaranje je neko crpljenje.«² Stvaranje nije samodopadni čin genijalnog subjekta, već djelovanje u zemlji i na osnovu zemlje. Poetsko djelovanje u zemlji znači otkrivanje zemlje i utemeljenje zemlje kao zemlje. Tako zasnivanje istine u djelu ima karakter darivanja i utemeljivanja. Umjetničko djelo je nešto apsolutno novo i istovremeno nešto duboko ukorijenjeno u zemlji. Kao takvo, ono je uvijek izvjesno započinjanje, koje se dogada iznenada i neočekivano. Ovaj iznadni karakter djela daje izvjesno obilježje čitavom djelu: djelo je dobro kada stvaralačka vizija zahvata i nosi čitavo djelo.

U tom postavljanju istine ona se pokazuje i kao subjekt i kao objekt: kao subjekt zato što dozvoljava čovjeku da izrazi ono što je istinito, a kao objekt zato što je ona ono što se uspostavlja i pojavljuje razvijanjem izraza. U prvom slučaju »istina se postavlja u djelu«, a u drugom »postoji u djelu postavljanje istine«. Prvi slučaj potvrđuje da postoji »stvaranje djela«, a drugi ističe potrebu za »očuvanjem djela«. Stvaranje i očuvanje djela idu zajedno. Kao stvaralačko očuvanje istine u djelu, umjetnost je bitno istorijska pojавa, ali ne u smislu da umjetnost ima istoriju, već da sama umjetnost jeste istorija u bitnom smislu, to jest da ona utemeljuje istoriju. Istorija počinje samo tamo gdje se zbiva istina. A istina se zbiva kroz jezičko iskustvo imenovanja stvari, koje izvodi stvari kao stvari u otvorenost njihovog bića. Ovo imenovanje stvari na zemlji nije neki strani glas u domenu mišljenja, već samo mišljenja koje osluškuje iz dubine nečujni glas zemlje kao one osnove svakog stvaranja koja se zatvara nad sobom u svojoj dubini bez dna. Takvoj zemlji, koja se povlači i zatvara, nužno pripada jedan svijet, koji teži svjetlu i otvorenosti. Svijet je onaj transcendentni »horizont« koji obuhvata čitavu duhovnu atmosferu jednog istorijskog naroda. Samo u tom smislu Hajdeger ga je mogao nazvati, u svojim kasnijim djelima, jedinstvenim četvorstvom neba i zemlje, božanstva i smrtnika, koje prebiva u stvaranju stvari. Stvari nose svijet, a svijet daje stvarima njihovu prisutnost. Zemlja i nebo, s božanstvom i smrnicima, sačinjavaju četiri dimenzije postojanja koje se razvija beskonačno. Svaka

upućuje na druge u jedinstvu jedne igre svijeta: igre bića i čovjeka u svijetu. To je ono izvorno događanje istine koje postaje razumljivo samo onima koji su u stanju da svoje opstojanje dovedu u otvorenost bića kroz ovladavanje riječima. Tako mišljenje bića otvara mogućnost jednog izvornijeg iskustva, koje se može naučiti od onih koji su postali njegovi svjedoci i pjesnici. Pjesnici i mislioci stoje u službi jezika koji za njih misli i pjesnikuje, pa tako čuvaju stalnu mogućnost da saopšte nešto značajno i veliko. U tom pogledu postoji velika srodnost između pjesnika i mislilaca: i jedni i drugi traže jezik sudbe i skrivnosti, da bi tako doprili u iskon života i smrti. Tako poezija stoji u istom redu s filosofijom i njenim mišljenjem: obje idu u susret biću koje govori iz sebi svojstvene istine. Pjesnik je utočište više pjesnik, ukoliko je više mislilac. Između pjevanja i mišljenja vlada skripeno srodstvo, jer oboje stoje u službi jezika, ali između njih postoji i velika provala, jer, u poređenju s mišljenjem, pjesništvo stoji u službi jezika na jedan potpuno drugačiji način. Izvornim jezikom bića, pored istinskog filosofa, može govoriti samo pravi pjesnik. Pjesnik i mislilac se izjednačuju u brizi oko riječi, ali ipak oni »borave na najudaljenijim brdima«.³ Ono što ih razlikuje isto toliko je značajno kao i ono što ih ujedinjuje. Svestan nesvodive razlike koja razdvaja mislioca i pjesnika, Hajdeger se pita o značaju pjesnika u našem svijetu i o načinu na koji oni omogućuju biću da dođe do riječi. U pogовору за svoj kraći spis »Šta je metafizika?« on ističe ovu razliku sasvim kratko i bez podrobnjeg objašnjenja: »Mislilac kazuje biće, pjesnik imenuje sveto.«⁴ U jeziku koji govoru bića i govoru svetog leži onaj element koji je zajednički pjevanju i mišljenju i koji ih ujedinjuje, ali da bismo odredenje promislili odnos između pjevanja i mišljenja, moramo prevazići njihovu zajedničku privrženost jeziku prema svetom i njegovu odnosu s bićem. Samo tako mićemo biti u mogućnosti da shvatimo razliku između pjevanja i mišljenja i da se još više približimo suštini pjevanja.

Pjesnik imenuje sveto čija se suština može shvatiti samo pazeći od istine bića. Istina se manifestuje u formi svetog, pa njegova suština postaje uslov razumijevanja suštine božanstva. Samo u svjetlu suštine božanstva možemo misliti ono što imenuje riječ »Bog«. Zato neki teolozi, kao H. Bur i V. Breker, na primjer, vide u Hajdegerovom tumačenju pjesničkog iskustva boga pokušaj da se u Helderlinovoj religioznosti pronađe pristup ka hrišćanskoj teologiji, koja bi, prema takvom tumačenju, trebala da bude intersubjektivna. Pri tom se gubi izvida da Hajdeger pravi odlučnu razliku između boga metafizičke onto-teologije i boga pravog duhovnog i religioznog iskustva. Zamisljati boga kao vrhovno bivstvujuće i najvišu vrijednost znači, zapravo, ne poznavati i ne priznавati njegovu božanstvenost. Možda je pitanje »Šta je Bog?« suviše teško za čovjeka i suviše ranо postavljeno. U svakom slučaju, Hajdeger se ne odlučuje ni pozitivno ni negativno u pogledu realnosti boga, već ostaje kod urgentnijih problema našeg oskudnog vremena i naše istorijske situacije. Danas ničemu ne bi služilo govoriti o bogu tamo gdje su bogovi potpuno isčezli i uglavnom zaboravljeni. Zato, umjesto eksplicitnog tumačenja boga, Hajdeger ostaje kod razlike između boga i izvornog božanstva koje se pokazuje samo onima koji su okrenuti živim izvorima bića. Tek biće i njegova istina omogućuju razumijevanje religioznog smisla boga. Izvorno božanstvo nije identično ni s filosofskim pojmom boga, ni s bogovima religija, ni s otkrivenjem: ono samo nagovještava iskustvo božanskog uopšte, koje približava boga. Ali ovo iskustvo božanstvenosti nije bog sam. Bog ostaje daleko, a sve to se pojavljuje kao ono što omogućuje da se misli i imenuje bog na jedan izvorniji i istinitiji način. Svetlo je ono mjesto na kojem se objavljuje božanstvenost boga. Ali ovaj sveti svijet nije odvojen od običnog čovjekovog svijeta, već sačinjava s njim takav prostor ljudskog postojanja u istini i slobodi da smrtni čovjek može u njemu prizvati božanstvenost boga istovremeno dok se bog ili bogovi mogu pokazati ili ostati skriveni. Sveti i božansko otvaraju jedini prostor za bogove ili boga, ali on se može otvoriti samo ako se prethodno pripremi dugo očekivano pojavitivanje bića u njegovoj istini. Želimo li ponovo otvoriti ovu dimenziju svetog, koja jedino pruža nekakav uvid u moguću nadolazak bogova, moramo pripremiti boravište pored bića u njegovom svjetlu. U tom smislu treba shvatiti tvrdnju da »pjesnik imenuje sveto«, jer ono što pjesnik priziva nije ništa drugo nego svijet u njegovoj izvornoj istini, svijet zaboravljenog i izgubljenog izvora, svijet sazdan konačno po ljudskoj mjeri. U tom svjetu čovjek može da se ukorijeni u dubini zemlje koja ga nosi istovremeno dok ostaje otvoren prema najvišem zahtjevu neba. Zato sami oni koji slušaju nagovor bića imaju mogućnost da ponovo pronađu izgubljeni zavijac, da se vrate rodnoj zemlji i da se dive pred veličanstvenim sjajem onoga što je blisko i jednostavno. Iza svega stoji istina bića koja svemu garantuje njegovu neponovljivu izvornost.

Ponesen ovom idejom, Hajdeger otkriva u pjesništvu i ranom grčkom mišljenju iskustvo boga, koje omogućuje da se dalje razvije pitanje o biću, ali bez metafizičkog izokretanja filosofije i bez odvajanja jezika od »stvari mišljenja«. Grci su znali da otrgnu biće od privida i da sve što bivstvuje dovedu do neskrivenosti: dc bogova i do hramova, do države i do filosofije, do takmičenja i do tragedije. Parmenid, pjesnik i filosof istovremeno, misli biće u suprotnosti s postajanjem. U njegovoj poemi biće se pokazalo »tu« kao pumina sabrana u sebi na jedan dublji i veći način nego igdje drugo. Na osnovu toga uvida,

Pindar vidi suštinu poezije u davanju *renomea*. Poezija grčkih tragedija prikazuje sve najčistije i najjužvišenije. Edip, u početku spasilac i gospodar države, u sjaju slave i milosti bogova, što nije nikakvo subjektivno mnenje o sebi, već način pojavljivanja njegovog opstojanja, kasnije biva izbačen iz toga sjaja otkrivanjem njegovog bića kao ubice oca i skrnavigelja majke. Put od početnog sjaja do kasnjeg zgražavanja nije ništa drugo nego jedna jedinstvena borba između privida bića i njegove neskrivenosti. Edip mora korak po korak da dovodi sebe do otkrivanja koje podnosi herojski, s potpunom odgovornošću za sve što je učinio: na kraju on kopa sebi oči, izstavlja sebe iz svake svjetlosti, čini da oko njega padne tama i, tako oslijepljen, ide od vrata do vrata da bi se pokazao narodu. Ova herojska ličnost nije samo jedan tragični čovjek koji propada, već onaj lik grčkog opstojanja koji vodi strastvenu borbu za biće. Njegova strast se odvajačila da krene u ono što je najdivljije i najjudaljenije. U tom smislu, Helderlin će reći za kralja Edipa: »Kralj Edip ima možda jedno oko odviše.« Takvo oko je osnovni uslov svakog velikog ispitivanja i saznanja: tek ono omogućuje ono strastveno spuštanje u dubinu, koje uspostavlja i izgrađuje istinski odnos prema biću.

Odnos današnjih ljudi prema svemu što se naziva biće i istina odavno je postao toliko zamršen, i ostao bez strasti i tla, da mi u tumačenju i usvajajući grčke poezije naslućujemo samo nešto od one moći koju je imalo pjesničko kazivanje za stare Grke. Slične ideje Hajdegera nalazi kod nekih modernih pjesnika: Helderlina, Rilkea, Georga Trakla, Štefana Georgea, Gotfrida Bena, Rene Sara. Svuda filozofsko tumačenje ostaje kod izolovanih pjesničkih riječi, čije značenje treba da nas doveđe u neposrednu blizinu bića i njegovu zaboravljenu istinu. Tako poetska riječ postaje snažno uporište za filozofsko mišljenje koje traga za nepatvorenom istinom bića. U tom smislu, Helderlin je pjesnik svetog u našem oskudnom vremenu, ali ne zato što njegove himne slave imena bogova, već zato što je iskusio oskudnu prazninu koja je nastala nakon bijega bogova iz svijeta. U našem oskudnom vremenu sve je postalo konstrukcija i sve može poslužiti kao znak gubitka izvorne supstancije čovjeka i istorije. Sam čovjek je postao jedan od predmeta koji se sve više pretvaraju u transmisiju njima stranih supstancija. Pretvaranje predmeta u apstrakciju rada dovodi do potpunog gubitka adekvatnog ispunjenja. To je ravno praznini koja nastaje nakon metafizičke eksplozije kojom započinje oskudno vrijeme svjetske noći. Naše vrijeme je oskudno i postaje sve oskudnije. Ponoć mrkle noći se sve više približava. U ponoci te noći oskudno vrijeme će biti najoskudnije. Tada ono neće biti svjesno čak ni svoje oskudnosti. Mišljenje će zaboraviti svoj zaborav. Ali ova opasnost se ne može izbjegći povlačenjem prema nekom utočištu. Spas može doći samo iz ponora same opasnosti, jer tamo:

»... gdje počinje opasnost
raste takođe ono spasonosno.«

Hajdeger tumači ove Helderlinove riječi u smislu mogućeg obrata iz dna opasnosti kao najvišeg zaborava bića u formi zaborava samog zaborava. Tamo gdje postoji opasnost kao opasnost raste takođe ono spasonosno, ali ono ne dolazi odnekud sa strane, niti stoji pokraj opasnosti, već sama opasnost, ukoliko postoji kao opasnost, jeste ono spasonosno. Opasnost je ono spasonosno ukoliko ga sama donosi iz svoje biti koja se skriveno preokreće. U biti opasnosti prebiva i obitava moguće preokretanje zaborava bića u bitnu istinu. Tako opasnost donosi ono spasonosno biće. Prije obrta biće je prebivalo u prijetaćem zaboravu svoje istine. Ukoliko je opasnost samo biće, ona je svuda i nije nigdje, jer postoji i da nema nikakvo određeno mjesto. Opasnost je epoha bića. Mi gledamo u opasnost i razabiramo rađanje onog spasonosnog. Naravno, time još nismo spaseni, ali smo navedeni da u rastućem svjetlu opasnosti ne gubimo nadu, već da spasonosno gajimo u njegovom rađanju. Tamo gdje nešto raste, tamo se korjeni i odatle uspijeva. Uspjeli ovde znači ući u suštinu bića da bismo je tako doveli do njenog istinskog sijanja. Suština bića će zasijati samo iz dna ponora, jer ukoliko se više približavamo opasnosti, utoliko vedrije počinjemo razabirati put u ono spasonosno. Samo tako može doći do obrta koji dovodi do iznenadnog rasvjetljavanja bića. U tom iznenadnom obrtu opasnost može iznenada da zasija zaboravljnom istinom. Pod tom prepostavkom, Helderlinov obrat se pokazuje kao vraćanje zaboravljenom izvoru. Hajdeger ga vidi u perspektivi istorije bića i tumači polazeći od iskustva zaborava bića. Helderlin, taj »pjesnik pjesnika«, postavlja suštinu poezije koja anticipira istorijsko vrijeme. Poezija izgleda kao »najbezazlenija od svih zanimanja«: kao »sigra«. Ipak, ako se posmatra u svom izvoru, poezija je jezik, ali ne jedna vrsta jezika pored ostalih, već »prvobitni jezik« jednog istorijskog naroda, koji tek omogućuje jezik kao govor i odgovaranje nagovoru bića. U jeziku čovjek posvjedočuje svoju pripadnost biću na takav način da samo u tom posvjedočavanju svijet izbija kao otvaranje bivstvujućeg. Svijet se otvara samo ako bogovi pozovu smrtnike i ako pjesnici, odgovarajući na ovaj zahtjev, imenjuju bogove poetskom riječju. Pjesnici se nalaze između znamenja koje im otkrivaju bogovi i legendi u kojima jedan narod čuva sjećanje na svoju pripadnost biću. Oni zauzimaju središnje mjesto između ljudi i bogova da bi osvojili istinu za svoj narod. Helderlin je pjesnik koji u vrijeme odbjeglih bogova očekuje njihov dolazak. On odgovara na nagovor prirode koja je samo drugo ime za ono što je »starije od vremena«. Na osnovu ove izvorne vremenitosti, Hajdeger pravi razliku između prošlosti (die Vergan-

genheit) i bilosti (die Gewesenheit). Bilo je ono što, za razliku od prošlog koje nije-više-dato, pripada onom bitnom što ne prolazi svoj najpuniji izraz u svečanosti koja čini neku vrstu vjeridelaznog, onog što dolazi skrivači se, što je bilo i što će ostati buduće. Udaljenost njegove blizine svemu daje karakter svečanosti. Svečano je svako mjesto gdje bogovi dolaze rodu u pohode i gdje se zbiva čovjeku dostupna istina. Konačna istina nalazi svoj najpuniji izraz u svečanosti koja čini neku vrstu vjeridelazne između ljudi i bogova. Zato vrijeme svečanosti im je naročitu strukturu koja se iz osnova razlikuje od običnog »trajanja: u običnom trajanju, jedan moment je samo jedan segment vremena, izolovan u nizu »sada« koja prolaze, a u trenutku svečanosti vrijeme postaje toliko puno da istorija izgleda zaustavljena. U punini svečanog trenutka izgleda da istorija još nije razvila svoje vremenske ekstaze. Ona se ne kreće: ona miruje u svojoj izvornoj punini. Ali ova punina trenutka nema ništa zajedničko s praznom pasivnošću. Naprotiv, tek snaga njene izvornosti može dovesti do onoga što je bitno: do izvjesne korelacije ljudskog i božanskog. Samo u tom smislu Hajdeger može da vidi kvintesenciju pjesničke sudbine u svečanosti. Svečanost je radost, ekstaza, iskustvo izvornog. Zato ona uvijek nosi sa sobom znak opasnosti i progona. Pjesnik može da iskusi izvornu puninu trenutka usred vremena samo zato što se pojavljuje kao čovjek koji nikada nije na svom mjestu. Helderlin je pjesnik izgubljene zavičajnosti koju traži kroz bolno iskušavanje smrti i sudbine. U tom smislu treba shvatiti značenje koje Hajdeger pridaje riječi »domovina« u tumačenju Helderlinove poezije. *Pismo o humanizmu* ističe prije svega ontološki karakter domovine, koja se sastoji u ovoj blizini bića kao onog »tu« ek-statičnog tu-bića. Riječ »domovina« (Heimat) izražava neku vrstu izvornijeg odnosa tu-bića s bićem, koji je dat prije svega u jeziku, pa na osnovu toga Hajdeger može da kaže: »Jezik je domovina« (Sprache ist Heimat). Poetski jezik i poetsko iskustvo, u svojim najvišim momentima, ne ostavljaju mesta za subjektivnost, pa poezija ostaje jedan naročiti način upotrebe jezika. Poetsko iskustvo nadilazi sferu čisto subjektivnog i individualnog prema istorijskim mogućnostima jednog istorijskog naroda. Tako svaka velika poezija ima bitno narodni karakter: ona otkriva mogućnost kako jedan narod može da opstoji istorijski i da spožna svoju autentičnu sudbinu. Ova patriotska funkcija poezije objašnjava ulogu koju pjesnik ima u društву i istoriji: pjesnik utemeljuje istoriju time što, imenujući sveto, prikazuje ono što je bilo, što jest i što će biti.

Slične ideje stoje u osnovi komemorativnog predavanja u spomen Rilkeu i drugih Hajdegerovih tumačenja poezije. Svuda se prepostavlja da pjesničko djelo treba da bude čuvan i zastupnik istine. Ovo zastupanje istine osigurava naročito mjesto poeziji u cjelini umjetnosti, jer pjesnička istina potvrđuje da je istinska i bitnija od svega što čovjek može naći unutar kategorija stvarnosti. Zato u velikoj poeziji vlada neka suštastvena nadmoć duha u odnosu prema svoj i svakoj pukoj nauci. Iz takve nadmoći pjesnik uvijek govori tako da se sve što jeste po prvi put oslovjava i izgovara. Pjesnikovo pjevanje toliko štedljivo koristi dati prostor da u njemu svaka stvar — stablo, brije, kuća, zov ptice — potpuno prestaje da bude obična i indiferentna. Zato izgleda da iz pjesništva izbjiga život koji hoće da vidi »temelj i pratemelj« svakog mogućeg pjevanja i mišljenja. Pjesnik čini nasilje, kreće u ono što je ne-kazano, iznudava ono što se nije dešavalo, doziva i izaziva sudbinu, poziva na putovanje do kraja neizvjesno, teži za neponovljivim i jedinstvenim doživljajem, traži punu dubinu života i njegov skriveni sadržaj, smisao neizrecivog i nenadoknadivog čar neizvjesnog. Zaokupljen velikom neizvjesnošću, ovaj zakleti i ukleti tragatelj za izgubljenim tragovima logosa i smisla kreće na teško i opasno putovanje puno osamljenih obećanja i tragičnih smetnji, ponire u šutnju i neizrecivu pjesmu kosmosa, pada u tamno i neizrecivo prazmjestje strepnje i smrti, nastoji da do kraja iscrpi svu dubinu dubine i »riječ rijeći«, traga za skrivenim zavičajem kroz iskustvo patnje i lutanja, krivnje i užasa slučaja, pitanja borbe i boli. Tako ovaj odvažnik oslobođa neizrecivo i nerasploživo. On dovodi do riječi izvorni svijet pojava, a stvari u njihovu istinu i otvorenost. Zato pjesništvo, kao stjecište svjetla i jasnoće, istine i otvorenosti, iskušljuje svoju izvornost time što prodire u odnose poretku, što se smješta u neizmjerno, što susreće ono što se odvija kao istina, što nas oslavljava puninom bića i istine, što nosi i jamči istinu kazanog. Pjesničko kazivanje ponire u istinu bića. Ono rasvjetljava i pokreće, ali ne fiksira i ne zaključuje. Tako istinski odnos prema stvarima nalazi svoje ispunjenje u poeziji. Poetsko djelo je objavljuvanje duše koja, čak i kad je sama sa sobom na najvišem grebenu, ne misli na sebe samu, nego na biće koje je od nje različito, ali koje je ipak ispunjava i čini blaženom. Pjesma izbjavlja stvari i čuva njihovo pravo na svoju vlastitu riječ. Ali, to ne znači da ona čini stvaru lakšim. Naprotiv, ona ih čini težim, jer ih gleda u njihovoj izvornosti i njihovoj bivstvujućoj težini. Ova težina daje stvarima njihovo biće. Njeno pokretanje uvijek postavlja bitno pitanje. Tako poezija, uspostavljajući izvorni odnos prema stvarima, istovremeno ispunjava najizvorniji odnos prema sebi samoj, jer pjesma nije prava pjesma ako imanentno ne pokreće pitanje o smislu pjesništva uopšte.

NAPOMENE

¹ Viko, Herder i dr.

² »... alles Schaffen ist Schöpfen.« (Holzwege, str. 63)

³ M. Heidegger, *Šta je filozofija?*, Uvod u Heideggera, str. 24.

⁴ M. Heidegger, *Šta je metafizika?*, Uvod u Heideggera, str. 65.